

چالش‌ها و راهکارهای توسعه صادرات و تجارت با کشورهای مشترک المنافع

(قسمت اول)

سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ در مناطق مختلف این کشورها با تاکید بر ادامه آزادسازی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی همگرا با غرب و پافشاری بر امر جدایی دین از سیاست، دنبال شده که این تحولات به شرح موارد ذیل هستند:

۱) تحولات سیاسی نارنجی، مخملی و غیره در کشورهای گرجستان، اوکراین و قرقیزستان و همچنین تحولات در حال شکل‌گیری در کشورهای قزاقستان و آذربایجان بعد از انتخابات اخیر.

۲) با وجود اینکه کشورهای ازبکستان، تاجیکستان، ارمنستان و ترکمنستان الگوهای آزادسازی اقتصادی و غربی را دنبال می‌کنند، به شدت از نفوذ آمریکا و غرب نگران هستند و بیش‌تر تمایل دارند که در حوزه سیاسی و امنیتی روسیه باشند.

این کشورها بعد از ۱۵ سال آزادسازی سیاسی، اقتصادی، تجاری و اجتماعی در مورد اینکه در کدام حوزه سیاسی و امنیتی (آمریکا یا روسیه) قرار گیرند به نتیجه نهایی نرسیدند و در این باره باتوجه به وجود سیاستمداران کهنه‌کار با مشکلات جدی مواجه هستند. بنابراین می‌توان گفت این کشورها هنوز «دوران گذار» تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را به پایان نرسانده‌اند و به مدت بیشتری برای ثبات سیاسی و اجتماعی نیاز دارند. جمهوری اسلامی ایران باتوجه به مشکلات موجود برای همکاری با این کشورها، می‌تواند با استفاده از فرصت‌های «دوران گذار» در این منطقه و باتوجه به اهمیت، استراتژی، رعایت اصول حاکم بر سیاست‌ها و با بهره‌گیری از مزیت‌ها نسبت به برنامه‌ریزی بلندمدت اقدام کند و سهم خود را از این بازار در حد انتظار افزایش دهد. برای تحقق این امر می‌توان به نکات راهبردی و اجرایی اشاره کرد که به اختصار به آن اشاره خواهد شد.

"مقدمه"

کشورهای مشترک المنافع دارای ویژگی‌های مشترک در زمینه‌های سیاسی - اداری، نظام اقتصادی و بافت فرهنگی - اجتماعی هستند. ساختار اداری این کشورها، میراث نظام اداری واحدی از اتحاد جماهیر شوروی سابق است و با وجود آزادسازی اقتصادی و تجاری، اشتراکات نظام اداری سابق این کشورها بر قراردادهای اتحادیه‌های اقتصادی و تجاری منطقه‌ای سایه افکنده است. زبان و فرهنگ مصرف مشترک این کشورها یکی از مهمترین ویژگی‌های بازار آن‌هاست که از یک سو آمریکا، اروپا، ژاپن و کره و از سوی دیگر ترکیه، چین، هند و ... به اهمیت آن آگاهند و گام به گام بازارهای مهم این کشورها را یکی پس از دیگری تسخیر می‌کنند و سهم خود را از اقتصاد و تجارت بهبود می‌بخشند.

جمهوری اسلامی ایران نیز دستاوردهای مهمی در بخش صادرات کالا، خدمات فنی و مهندسی، انرژی، حمل و نقل و ترانزیت داشته است؛ اما متأسفانه این دستاوردها نه فقط با موقعیت‌ها، مزیت‌ها و پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل متناسب نبوده بلکه برای گسترش روابط نیز بسترسازی مناسبی وجود نداشته و بسیاری از فرصت‌ها را از دست داده است. بهبود و گسترش روابط همه‌جانبه به ویژه اقتصادی و تجاری با این کشورها به عوامل درونی و بیرونی بسیاری بستگی دارد. به اهم این عوامل و راهکارهای راهبردی و اجرایی آن برای افزایش حضور و نفوذ ایران در بازارهای این کشورها در بخش‌های مختلف این گزارش اشاره شده است.

۱- تحولات سیاسی، اقتصادی، تجاری و اجتماعی در تحولات سیاسی، اقتصادی، تجاری و اجتماعی در

۲- دلیل اهمیت کشورهای مشترک المنافع

رابطه ایران با کشورهای مشترک المنافع از جهات مختلف حایز اهمیت است که رئوس این مطالب به شرح زیر بیان می شود:

- پیدایش مناطق ژئوپلتیک جدید برای ایران و جهان.
- همجواری ایران با کشورهای حوزه آسیای مرکزی، قفقاز، اسلاو، دریای خزر.
- قرابت های فرهنگی و اشتراکات در حوزه تمدن و تاریخ.
- قرار داشتن در حوزه امنیت ملی ایران.
- امکان ایجاد فرصت ها و تهدیدهای جدید برای ایران در منطقه.

۳- مزیت های کشورهای مشترک المنافع برای ایران

کشورهای مشترک المنافع از ویژگی هایی برخوردارند که این مزایا و ویژگی ها نقش و اهمیت آنها را برای ایران آشکار می کند. این مزیت ها عبارتند از:
- مزیت های جغرافیایی
- مزیت های صادرات کالا و خدمات فنی و مهندسی
- مزیت های حمل و نقل و ترانزیت
- مزیت های همکاری در زمینه های مختلف انرژی

۴- استراتژی ایران برای همکاری با کشورهای مشترک المنافع

باتوجه به مزیت های یاد شده و اهمیت ارتباط و تعامل با کشورهای این منطقه، کشور ما با سیاست خاص خود سعی در گسترش و تقویت این ارتباط دارد؛ بنابراین رئوس این سیاست ها به شرح زیر است:
- اعتمادسازی و رفع سوء ظن های ایدئولوژیک،
- ایجاد پیوندهای ساختاری زیربنایی در بخش های اقتصادی و فرهنگی،
- همکاری های سازنده در چارچوب سازمان های منطقه ای نظیر اکو، شانگ های، گوام، اوراسیا و ...،
- تسریع در رفع مشکلات تعیین رژیم حقوقی دریای خزر

۵- رعایت اصول حاکم بر سیاست ها

باتوجه به وجود این استراتژی ها و حساسیت های موجود حاکم بر منطقه، برای اعمال سیاست های مناسب، اصول اولیه و مهمی باید مورد نظر قرار گیرد که برخی از این اصول به شرح زیر است:
- توجه به واقعیت های منطقه ای و پرهیز از آرمانگرایی،
- توجه به تطابق امکانات، ظرفیت ها و مزیت های اقتصادی و تجاری،
- فراهم کردن بستر لازم برای حضور و سرمایه گذاری در بخش های انرژی، حمل و نقل، پتروشیمی، IT و ... در این کشورها،

- تلاش در راه هماهنگ سازی فعالیت ها و اقدامات نهادهای ایرانی در منطقه در چارچوب سیاست های مصوب نظام

۶- اشاره به برخی مشکلات و موانع پیش رو در ارتباط با کشورهای مشترک المنافع

باتوجه به اهمیت رفع مشکلات پیش رو، این مشکلات به دو گروه عمده خارجی و داخلی تقسیم بندی شده اند. مشکلات خارجی به نقصان های موجود در کشورهای مشترک المنافع و مشکلات داخلی به نقصان های موجود در ایران مربوط است.

۶-۱- اهم مشکلات خارجی کشورهای مشترک المنافع

- تغییر بی در پی مدیران ارشد سازمان های دولتی، قوانین و مقررات اقتصادی، تجاری، بانکی، مالیاتی و ...،
- عدم اجرای قوانین و مقررات جاری کشوری و بین المللی،
- فقدان نظام بانکی معتبر و مشکلات نقل و انتقالات پولی که موجب افزایش نرخ ریسک می شود،
- مشکلات جدی در صدور ویزا به تجار، سرمایه گذاران و رانندگان کامیون های ایرانی،
- فعالیت اقتصادی و تجاری سیاستمداران و مدیران ارشد سابق دولتی به صورت مافیای
- انعقاد قراردادهای تجاری کامله الو داد با کشورهایی مانند ترکیه، چین و ... که در نتیجه کالاهای وارد شده از این کشورها ارزان تر تمام شده و در نهایت به عدم توانایی و رقابت کالاهایی می انجامد که از جمهوری اسلامی ایران به این کشورها وارد می شود،
- اعطای کمک های اقتصادی از سوی کشورهای خارجی فعال در این مناطق که به امضای قراردادهای بزرگ در مقابل امتیازات اقتصادی و تجاری منجر شده است،
- کشورهای خارجی فعال در این منطقه، در مورد تامین اعتبار صادرات کالا و صدور خدمات فنی و مهندسی با مشکلاتی مواجه هستند که این مشکلات در مورد ایران مصداق ندارد، بنابراین شرکت های صادرکننده ایرانی می توانند فعالیت مناسبی در منطقه داشته باشند.

۶-۲- اهم مشکلات داخلی کشورهای مشترک المنافع

- عدم برنامه ریزی منسجم و هماهنگ برای توسعه روابط اقتصادی و تجاری کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت در این منطقه و با هدف گذاری مشخص،
- شعبات بانک های تجاری ایران در برخی از کشورهای مشترک المنافع تاسیس شده ولی فعالیت اقتصادی عمده ای انجام نمی دهند.
- فقدان تامین اعتبارات برای صادرات کالا و

◆ کشورهای مشترک المنافع از ویژگی هایی برخوردارند که این مزایا و ویژگی ها نقش و اهمیت آنها را برای ایران آشکار می کند

مشترک المنافع توجه به نکات زیر ضروری است:

- این منطقه یکی از مهمترین بازارهای هدف صادر با مزیت‌های ذکر شده است،
- میزان حجم صادرات کالا و خدمات فنی و مهند. روند رو به رشدی دارد؛ اما این روند بسیار کند است و تامین اعتبارات و پشتیبانی مالی نیاز مبرم دارد،
- صادرات ایران به این کشورها از ۱۸۶ میلیون دلار (۶/۶۷ درصد) در سال ۱۳۷۱ به ۱۱۳۶ میلیون دلار (۱۳ درصد) در سال ۱۳۸۳ رسیده است.
- واردات ایران از این کشورها از ۵۳۸ میلیون دلار (۷/۹ درصد) در سال ۱۳۷۱ به ۱۹۵۷ میلیون دلار (۵/۳ درصد) در سال ۱۳۸۳ رسیده است.
- میزان حجم مبادلات تجارت خارجی از ۷۲۴ میلیون دلار در سال ۱۳۷۱ به ۳۰۹۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ و تراز بازرگانی در همان مدت از منفی ۳۵۲ میلیون دلار به منفی ۸۲۱ میلیون دلار افزایش یافته است.

◆ صادرات ایران
به این کشورها از
۱۸۶ میلیون دلار
(۶/۶۷ درصد) در
سال ۱۳۷۱ به ۱۱۳۶
میلیون دلار
(۱۳ درصد) در سال
۱۳۸۳ رسیده است

۹- نگاهی به نحوه فعالیت برخی شرکت‌های ایرانی در آسیای میانه

شرکت‌های دولتی، نیمه دولتی و خصوصی فراوانی در این کشورها فعالیت می‌کنند. این شرکت‌ها در بسیاری موارد کند عمل کرده و در مواردی نیز با یکدیگر رقابت ناسالم دارند که موجب عدم اعتماد طرف‌های خارجی و از دست رفتن بازار می‌شود. برای مثال می‌توان به عملکرد برخی از شرکت‌ها اشاره کرد:

- دفتر و نمایندگی ایران خودرو در ترکمنستان، فعالیت مناسب و توانایی تحویل به موقع خودرو را ندارد؛ با وجود این دفتر نمایندگی شرکت مذکور در ترکمنستان، فعالیت در کشور قزاقستان را نیز به عهده دارد و بازار این کشور را با مشکلاتی مواجه ساخته است.

- دفتر نمایندگی شرکت شهاب خودرو در ترکمنستان تعداد زیادی اتوبوس به این کشور صادر کرده و در ارائه خدمات پس از فروش با مشکلات زیادی مواجه بوده است.

شرکت راه‌آهن ایران بدهی خود را به ترکمنستان به موقع پرداخت نکرده و با وزارت حمل و نقل این کشور قرارداد تسویه بدهی خود را از طریق شرکت شهاب خودرو (شرکت نماینده) امضا می‌کند و در نهایت در پرداخت پول به این شرکت مشکل ایجاد می‌کند.

- ایران قرارداد خرید برق از ترکمنستان را به امضا رسانده و براساس این قرارداد مقرر است ایران ۵۰ درصد از خرید برق را با صادرات کالا به ویژه با تجهیزات نیروگاهی و برق تسویه کند. اجرای این قرارداد از طرف وزارت نیرو به شرکت صنایع محول شد. در حالی که قبلاً برخی از کالاهای نیروگاهی از طرف شرکت ایران ثامن به وزارت انرژی ترکمنستان تحویل می‌شد و پس از امضای این قرارداد، از طرف وزارت نیرو، شرکت صنایع (از زیرمجموعه‌های همان وزارتخانه) جایگزین شرکت ایران ثامن شد و به همین دلیل شرکت ثامن در این باره مدعی بود.

خدمات فنی و مهندسی به وسیله شرکت‌های خصوصی ایران به این کشورها،

- عدم تامین اعتبارات برای صدور خدمات فنی و مهندسی از محل حساب ذخیره ارزی،
- فقدان فعالیت اتاق بازرگانی و تشکل‌های صادراتی ایرانی در این کشورها،
- نوسانات زیاد نرخ تعرفه‌های حمل و نقل و ترانزیت در فصول مختلف سال،
- مشکل اجاره واگن از شرکت راه‌آهن و در نتیجه عدم تخلیه یا بارگیری به موقع،
- اعزام سفرا و کارشناسان اقتصادی به سفارت‌خانه‌های ایران در این کشورها در حالی که فاقد دیدگاه‌های اقتصادی و تجاری هستند.
- اعزام رایزن‌های بازرگانی، باتجربه کاری سیاسی و بدون تخصص و تجربه کاری تجاری و فعالیت آنها در سفارتخانه و عدم تامین بودجه مورد نیاز، کارایی آنها را تقلیل می‌دهد،

- عدم تامین بودجه برای ایجاد مراکز تجاری در این کشورها،

- عدم واگذاری دقیق مسوولیت‌ها به وزارتخانه‌های مربوطه (از جمله راه و ترابری و بازرگانی) که موجب پراکندگی تصمیم‌گیری و در نتیجه بخشی عمل کردن سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها می‌شود،
- عدم امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد و ترجیحات تعرفه‌ای با این کشورها،
- رقابت ناسالم برخی از تجار و صادرکنندگان ایرانی با این کشورها،
- صدور کالاهای غیراستاندارد به وسیله برخی افراد به این کشورها.

۷- وضعیت تجارت خارجی کشورهای مشترک المنافع با جهان

در بیان اهمیت نقش و حجم تجارت خارجی کشورهای مشترک المنافع با جهان توجه به نکات زیر ضروری است:

- میزان حجم مبادلات تجارت خارجی این کشورها با جهان حدود ۲۵۵ میلیارد دلار است،
- میزان صادرات این کشورها به جهان حدود ۱۵۵ میلیارد دلار است.
- میزان واردات این کشورها از جهان حدود ۱۰۵ میلیارد دلار است.

- تجارت خارجی این کشورها پس از یک کاهش ۵۰ درصدی در اواسط دهه ۹۰، در سال‌های گذشته به مبلغ حدود ۲۵۵ میلیارد دلار رسیده و باتوجه به سرمایه‌گذاری‌ها و اصلاحات انجام گرفته روند رو به رشدی دارد.

۸- وضعیت تجارت خارجی ایران با کشورهای مشترک المنافع

در باره تجارت خارجی ایران با کشورهای

۱۰- برنامه‌های کلان راهبردی

با توجه به این مسایل و مشکلات، ضروری است برنامه اقتصادی و تجاری جامعی با محوریت و اولویت توسعه تجارت خارجی به ویژه صادرات، تهیه و تدوین شود یا اینکه قوانین و مقررات جاری باتوجه به شرایط جدید اصلاح و با هدف گذاری مشخص برای اجرا به وزارتخانه‌های ذیربط ابلاغ شود. بنابراین هر هدف و برنامه‌ای هزینه و سرمایه گذاری خاصی طلب می‌کند. بدون سرمایه گذاری مناسب، تامین اعتبار به ویژه در بخش خارجی و رسیدن به هدف و گرفتن سهم از بازار غیرممکن است و باتوجه به شرایط جدید بازارهای جهانی و قوانین و مقررات جاری ایران در حد ناچیز و فقط تبلیغات سیاسی باقی خواهد ماند.

منابع و ماخذ:

- ۱- آگینه، شیرین، اقدام مسلمانان اتحاد جماهیر شوروی، ترجمه، علی خزاعی فر، آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی، اسفند ۱۳۶۶.
- ۲- ویراسته، سید رسول موسوی، مجموعه مقالات سمینار منابع و ظرفیت‌ها در آسیای مرکزی و قفقاز، موسسه چاپ و انتشارات، وزارت امور خارجه، تهران ۱۳۷۴.
- ۳- مجموعه مقالات دهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی و قفقاز: تحولات ده‌ساله، تجربیات گذشته و چشم‌انداز به آینده، دفتر مطالعات بین‌المللی و سیاسی، وزارت امور خارجه، تهران ۱۳۸۳.
- ۴- خورشیدی، غلامحسین، دیگران، شناخت بازار قزاقستان و راه‌های دسترسی به آن، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، وزارت بازرگانی، چاپ و نشر بازرگانی، تیر ۱۳۸۱.

۵- فصل نامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، وزارت

- ۵- امور خارجه، شماره ۷ در سال ۱۳۷۳، شماره ۱۵ در سال ۱۳۷۵، شماره ۴۵ در سال ۱۳۸۳ و شماره ۵ در سال ۱۳۸۴.
- ۶- گزارش وابسته بازرگانی در عشق آباد و قزاقستان در خصوص دفتر نمایندگی ایران خودرو.
- ۷- گزارش وابسته بازرگانی در عشق آباد، نامه شماره ۱۷۱۵ مورخ ۱۳۸۲/۴/۷ شرکت پارس دنیز به مدیر عامل شرکت راه آهن جمهوری اسلامی ایران برای اجرای قرارداد چهار جانبه مورخ ژوئن ۲۰۰۳.
- ۸- نامه شرکت صنایع به وزارت نیرو؛
- نامه شماره ۱۹۰۶ مورخ ۲۱ اکتبر ۲۰۰۳، نامه سازمان تکنولوژی نیرو ترکمنستان به شرکت ایران نامن.
- نامه شرکت ایران نامن به رییس جمهوری در خصوص ترکمنستان، نامه شماره ۵۰/۸۴/۳۵۷۵ مورخ ۱۳۸۴/۸/۱۲ در صفحه.
- نامه مورخ ۲۹ مهرماه ۱۳۸۲ برابر با ۱۲۲ اکتبر ۲۰۰۳، شرکت ایران نامن به سفارت ایران در عشق آباد ترکمنستان.
- نامه شماره ۸۲/۱۷۰۵ مورخ ۱۳۸۲/۱۷/۲۵، شرکت ایران نامن به شرکت صنایع.
- مکاتبات شرکت های مذکور با وابسته بازرگانی در عشق آباد.
- ۹- تسهیلات ارزی اعتبار خریدار براساس موضوع ماده ۶۰ اصلاحی قانون برنامه سوم، مصوبه هیات امنای حساب ذخیره ارزی.
- ۱۰- قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸)، مصوب ۱۳۸۱/۶/۱۱، ۱۳۸۳، صفحه ۶.

ماخذ: جزوه پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی